

A apostasía no Dereito confesional e comparado

La apostasía en el Derecho confesional y comparado

Apostasy in Confessional and Comparative Law

55
Regap

ROCA, M. J.

Tirant lo Blanch, Valencia, 2018, 185 pp.

Regap

RECENSIONES

A liberdade relixiosa negativa, en canto dereito a cambiar ou non pertencer a ningunha relixión, forma parte do acervo irrenunciábel de dereitos que todo ordenamento xurídico estatal lles debe recoñecer ás persoas.

A actuación deste dereito lévase a cabo a través da conduta que, tradicionalmente, se denomina *apostasía*, mediante a cal un suxeito se “coloca fóra” da fe a que pertencía. Os efectos desta declaración, na esfera de deberes e dereitos de quen exercita esa liberdade, foron, desde hai séculos, obxecto de intensos debates. Estas discusións presentan unha importante complexidade debido ao entrecruzamento de ordenamentos, confesionais e estatais, que se produce neste ámbito. Por este motivo, é de grande importancia reflexionar, en cada momento histórico, sobre os presupostos e efectos do exercicio da liberdade relixiosa negativa en cada ordenamento estatal, en relación cos dereitos confesionais que interactúan con el. Neste sentido, a profesora María José Roca, coa monografía obxecto desta recensión, caracterizada pola súa exhaustividade, riqueza e solvencia, vén encher, en boa medida, esta necesidade no seo do dereito español contemporáneo.

Esta obra concibiuse e elaborouse tendo en conta a antedita realidade poliédrica; en consecuencia, pode ser dividida en dúas partes: por un lado, nela estúdase a apostasía no dereito confesional –no dereito canónico, no capítulo primeiro, e nos dereitos confesionais das minorías xudía, musulmá e protestante, no capítulo segundo– e, por outro lado, no dereito estatal –español, no capítulo terceiro, e alemán, austríaco e suízo, no capítulo cuarto–. As dúas partes van precedidas dunha breve, aínda que moi clarificadora, introdución, na cal

analiza a figura da apostasía e a súa evolución histórica, para o que a autora se remonta, no ámbito do dereito continental, á regulación contida no *Código Teodosiano* e no *Código Xustiniano*, e, no caso do dereito español, ás disposicións comprendidas no *Foro Xulgo*, no *Foro Real* e nas *Partidas*.

Como se adiantou, o primeiro capítulo deste volume dedícase ao exame da apostasía no dereito canónico. Así, respecto deste, lévase a cabo un minucioso escrutinio da apostasía como abandono (formal) da comunión na fe católica. Nesta investigación, destaca a revisión dos requisitos, obxectivos e subxectivos, que a declaración de apostasía exige (prestando especial atención á situación de minoría de idade e á concorrencia de culpabilidade no apóstata) e dos seus efectos, tanto no ámbito sacramental (matrimonio, penitencia, eucaristía e unción de enfermos) como non sacramental (exercicio de dereitos no seo de asociacións públicas ou institutos relixiosos e obtención de sepultura e exequias públicas). Cómpre subliñar, neste apartado, que o *motu proprio Omnium in mentem*, como explica a profesora Roca, supuxo un importante cambio na determinación dos efectos dos matrimonios contraídos polas persoas que apostataron: “agora os matrimonios non canónicos (xa sexa civís ou relixiosos) contraídos por calquera bautizado –aínda que este abandonase a fe, e sexa cal sexa a situación do outro cónxuxe (bautizado na Igrexa católica, non bautizado ou bautizado nunha Igrexa non católica)– carecen de validez ante o dereito canónico”. A valoración desta modificación normativa que realiza a autora é plenamente acertada; na súa opinión: “o cambio favorece a seguridade xurídica, pero o réxime actualmente vixente quizais sexa menos respectuoso coa liberdade persoal dos bautizados que abandonaron a fe”.

Finalmente, neste primeiro capítulo, María José Roca aborda o exame da posibilidade de retorno do apóstata á Igrexa católica, pois non é unha situación xurídica irreversible. Para iso, estuda tanto os requisitos, obxectivos e subxectivos, que deben concorrer no acto de readmisión –que, segundo o seu parecer, é un acto administrativo– como as consecuencias xurídicas que del derivan.

No segundo dos capítulos desta obra, titulado “A apostasía nos dereitos confesionais das minorías”, a autora afronta a investigación da apostasía nos dereitos evanxélico, xudeu e islámico.

Con este fin, de forma preliminar, procede á análise dunha cuestión de transcendental importancia: constitúen estes dereitos auténticos ordenamentos xurídicos? Cumpren os requisitos establecidos por Santi Romano para seren considerados como tales (existencia obxectiva, corpo social, autonomía e unidade)?

Clarificada esta cuestión, a profesora Roca realiza, en relación con cada unha das confesións estudadas, un completo escrutinio dos requisitos necesarios para pertencer a estas, e, a partir deles, determina a posibilidade de abandono de cada unha delas. De xeito superficial, este é un resumo das súas conclusións: No dereito das Igrexas protestantes non existen graves obstáculos para o exercicio da apostasía. No dereito xudeu, pola estreita relación que existe entre etnia e relixión, non se considera a posibilidade de abandonar a comunidade; agora ben, nos casos en que as leis estatais regulan a saída das comunidades xudías, como sucede en Alemaña, si se lles recoñece valor a tales declaracións, realizadas conforme o dereito estatal. Finalmente, no dereito islámico, tras un minucioso exame da regulación contida tanto nas fontes da xaria como no dereito penal codificado, pódese constatar que o exercicio da liberdade relixiosa negativa é de dubidosa realización.

O terceiro capítulo desta monografía ten por obxecto o estudo da apostasía no dereito español. No noso país, seguindo os textos de dereitos humanos internacionais, recóllese na Carta magna, dentro da sección dedicada aos dereitos fundamentais e liberdades públicas, a liberdade relixiosa, ideolóxica e de culto dos individuos e as comunidades; así, de acordo coa Constitución de 1978, todo individuo terá dereito a seguir, cambiar ou abandonar calquera relixión.

Non obstante, o Estado español non regula a apostasía, aínda que esta, efectuada segundo as disposicións dos ordenamentos confesionais, pode producir determinados efectos no ámbito do dereito estatal.

A dita circunstancia impón, como sinala a autora, que, se un dereito confesional non ten previsto ningún procedemento para aqueles dos seus fieis que queiran abandonar a confesión, estes deben recorrer a un notario para que redacte acta da súa declaración de apostasía.

Por outra banda, respecto da incidencia da apostasía no ámbito de dereito estatal, é posible distinguir, como fai María José Roca, entre efectos no eido do dereito público e no terreo do dereito privado.

No ámbito do dereito público, a existencia das persoas que realizaran unha declaración de apostasía de que se procedese á cancelación dos asentos en que se consignaba o feito do seu bautismo na Igrexa católica nos libros de rexistro parroquiais desencadeou, neste inicio do século XXI, un conflito entre as autoridades estatais e eclesiásticas.

A antedita solicitude, sustentada no dereito á protección dos datos de carácter persoal, non foi acollida polas maxistraturas canónicas, pois estas entendían que os intereses das citadas persoas quedaban tutelados coas anotacións marxinais de apostasía realizadas nos libros de rexistro de bautismo. Fronte a esta negativa, os solicitantes acudiron á Axencia Española de Protección de Datos (en diante, AEPD) en busca de amparo. A AEPD estimou as súas reclamacións e, en consecuencia, ordenou a cancelación dos asentos en que se consignaba o feito do seu bautismo na Igrexa católica nos correspondentes libros de rexistro parroquiais. Esta resolución da AEPD, loxicamente, foi impugnada ante os tribunais polas autoridades da Igrexa católica, invocando, en defensa da súa posición, a autonomía das igrexas, comunidades e confesións relixiosas e a inviolabilidade dos rexistros eclesiásticos. En primeira instancia, a Audiencia Nacional deulle a razón á AEPD, pero en segunda instancia o Tribunal Supremo, de forma definitiva, avalou a posición das autoridades eclesiásticas. Non obstante, hai que sinalar que a sentenza deste alto tribunal pode ter pechado o conflito en falso, pois a súa decisión fundaméntase, exclusivamente, en que os libros de rexistro non son ficheiros no sentido da Lei orgánica 15/1999, do 13 de decembro, de protección de datos de carácter persoal, circunstancia que, en calquera momento, pode cambiar. O Tribunal Supremo non se pronunciou sobre as auténticas cuestións de fondo: o exercicio do dereito de cancelación de datos é unha manifestación da liberdade relixiosa?; é o dereito de liberdade relixiosa das confesións un límite á facultade de disposición dos datos persoais do seu titular?; os arquivos e rexistros eclesiásticos son inviolables?; pode a AEPD, no exercicio do poder público que lle compete, ordenar a unha confesión relixiosa como debe proceder cos seus libros de rexistro?; a orde da AEPD quebranta o dereito de autonomía da Igrexa católica?; o xeito en que a Igrexa católica leva o libro de rexistro de bautismo nas súas parroquias forma parte do dereito de autonomía de que gozan as confesións relixiosas?, etc. Ante o silencio do alto tribunal, a profesora Roca propón atinadas solucións a todas estas interrogantes. As súas

reflexións serán de incalculable valor no probable caso de que se reactive esta controversia, en especial ao abeiro da nova normativa de protección de datos.

No campo do dereito privado, a autora estuda os efectos da apostasía tanto respecto da validez de certos actos xurídicos –a celebración de matrimonios relixiosos ou a pertenza a asociacións públicas ou institutos de carácter relixioso– como sobre as relacións dos apóstatas coas denominadas “empresas de tendencia” –caracterizadas por que o empresario lle pode exixir ao traballador o deber de fidelidade á orientación ideolóxica ou relixiosa da empresa–, ou con entidades do sector público estatal no desempeño de determinados oficios (sacerdote ou capelán no exército, en institucións penitenciarias ou en hospitais públicos).

Por último, no cuarto capítulo desta monografía, titulado “A apostasía nalgúns Estados centroeuropeos”, María José Roca analiza o réxime xurídico das declaracións de saída das confesións relixiosas en Alemaña, Austria e Suíza. Estes tres países teñen en común que, neles, os membros das confesións relixiosas deben satisfacer un imposto/contribución eclesiástica ás ditas confesións –as cales, en determinados casos, teñen a consideración de corporacións de dereito público– e que, nas últimas décadas, algunhas persoas pretenderon deixar de aboar o tributo/achega, sen por iso separarse da súa fe. Polo tanto, o obxectivo do estudo da autora consiste en determinar en que medida é posible realizar ante o Estado unha declaración de saída que non teña efectos no seo do dereito confesional.

En Alemaña, a disciplina das declaracións de abandono da fe, con relevancia tributaria, correspóndelles aos *Länder*; este feito determina que exista unha multiplicidade de réximes. Malia esa variedade, pódese afirmar que, en xeral, as citadas declaracións deben realizarse ante as autoridades estatais (salvo no Estado de Bremen, onde se presentan ante as autoridades da propia confesión) e que estas non poden realizarse baixo condición ou reserva. En consecuencia, de acordo co dereito alemán, non caben as declaracións modificadas, isto é, non é posible saír dunha confesión en canto corporación de dereito público, pero permanecer nela en canto comunidade de fe. Iso si, sen prexuízo do valor que á declaración lle dea o respectivo dereito confesional: para o Estado, a declaración ten efectos exclusivamente no ámbito secular, non necesariamente coincidentes cos establecidos no dereito interno de cada confesión. Isto leva, como se recoñece no caso da diocese de Ratisbona, comentado nesta obra pola profesora Roca, a que, por exemplo, unha persoa non sexa católica, segundo o dereito estatal –ao ter efectuado unha declaración de abandono de acordo coa lei estatal–, pero que continúe séndoo segundo o dereito da Igrexa católica.

En Austria, as declaracións de abandono da fe teñen que realizarse de acordo co procedemento administrativo legalmente establecido –podendo, mesmo, remitirse por correo ante a autoridade competente–. A diferenza do que acontece en Alemaña, no sistema austríaco non existe xurisprudencia en materia de declaracións modificadas. Quizais iso se deba a que, de forma pacífica, se recoñece a posibilidade de abandonar unha confesión, en canto corporación de dereito público, sen deixala en canto comunidade de fe. Neste sentido, pronunciouse expresamente, por exemplo, a Conferencia Episcopal Austríaca da Igrexa Católica.

En Suíza, o dereito estatal exige que as declaracións de abandono da fe se efectúen ante a parroquia da confesión relixiosa, e permítense as declaracións modificadas. O recoñecemento desta última posibilidade produciuse como resultado da Sentenza do 16 de novembro de 2007 do Tribunal Federal Suízo, na cal este tribunal considerou lícito que as ditas declaracións de saída se efectúen manifestando que só se desexa abandonar a parroquia ou igrexa cantonal,

pero que se desexa seguir pertencendo á confesión. Nesta liña, a Confederación Episcopal Suíza da Igrexa Católica, no ano 2009, ditou unhas directrices a través das cales se aclara que as persoas que efectúen as citadas declaracións modificadas seguen a ser católicas, sen estaren sometidas ao pagamento do imposto eclesíástico, aínda que continúan suxeitas ao deber de contribuír ao sostemento económico da Igrexa, o cal deberán cumprir doutro xeito.

Á vista do que ata aquí se explicou, tan só cabe concluír afirmando que María José Roca, ao longo dos catro capítulos que compoñen esta monografía, expón con claridade e detalle os principais conflitos entre o dereito confesional e o dereito estatal que suscitan as declaracións de apostasía e ofrece respostas a estes, partindo dunha axeitada ponderación entre a garantía do dereito individual de quen quere exercer a súa liberdade relixiosa negativa e a garantía do dereito de autonomía das confesións relixiosas a determinar quen pertence a elas, para poder garantir a súa propia concepción teolóxica e os dereitos de terceiros.

Así, en definitiva, o interese e actualidade do tema tratado, o rigor, a exhaustividade e a claridade con que se afronta a súa análise, e, sobre todo, a proposta de solucións orixinais, sen ningunha dúbida, converterán esta monografía, co paso do tempo, nunha publicación de referencia, de lectura obrigatoria para todos os interesados no estudo da liberdade relixiosa.

Marcos Almeida Cerredá
Profesor Contratado Doutor de Dereito Administrativo
Universidade de Santiago de Compostela

Regap

RECESIÓN